

Кувакін С. В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
начальник кабінету кафедри соціально-гуманітарних
та правових дисциплін,
Київський інститут Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

ПРОБЛЕМАТИКА ВПРОВАДЖЕННЯ ПРИНЦИПІВ ТА НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА В ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Нажаль, так трапилося, що наразі Україна перебуває вже третій рік в активній фазі війни з однією із потужніших армій світу, все українське суспільство, державні інститути у взаємодії намагаються протистояти збройній агресії рф. В таких складних умовах важливою необхідністю для України, для її майбутнього, є побудова та вдосконалення ефективної системи управління сектором безпеки і оборони, суб'єкти якого будуть у змозі протистояти усім загрозам зі сторони рф. В Україні протягом останніх років у зв'язку із військовою агресією відбувається реформування та фундаментальні зміни у функціонуванні усього сектору безпеки і оборони, процес якого триває й зараз, відповідно суттєві зміни торкаються й у нормативно-правовій базі, яка врегульовує зазначені питання.

Україна з 2014 року стала державою, для якої норми міжнародного гуманітарного права перетворилися з теоретичних на життєво необхідні. Будучи суто абстрактними у мирний час, вони перетворюються на механізм виживання та забезпечення життєдіяльності в період збройного конфлікту. Тому розповсюдження знань з міжнародного гуманітарного права – це не тільки обов'язок держави, це – об'єктивна необхідність і сфера відповідальності усього суспільства та країни в цілому [1, с.5].

Поняття міжнародного гуманітарного права ми розглядаємо як сукупність загальнообов'язкових правових норм, які спрямовані на захист жертв збройних конфліктів міжнародного та неміжнародного характеру та обмеження способів і засобів ведення війни. Міжнародне гуманітарне право полягає, з одного боку, у так званому Женевському праві (праві Женеви), що містить норми із захисту жертв конфліктів, а з іншого – у Гаазькому праві (праві Гааги), що містить правила ведення бойових дій, які належать до засобів і способів ведення бойових дій. У своїй основі норми міжнародного гуманітарного права покликані забезпечити рівновагу між військовою необхідністю та гуманністю. Зважаючи на це, міжнародне гуманітарне право накладає заборону на деякі дії, наприклад на даремні у військовому плані дії, вчинені з особливою жорстокістю [2, с.179].

Беззаперечним є той факт, що норми міжнародного гуманітарного права можуть бути застосовані тільки під час збройних конфліктів, які можуть мати статус як міжнародного (залучені дві або більше держави), так й неміжнародного

(збройні зіткнення на території однієї держави між збройними силами і організованими збройними формуваннями).

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про Національну гвардію України» Національна гвардія України є військовим формуванням з правоохоронними функціями, що входить до системи Міністерства внутрішніх справ України і призначено для виконання завдань із захисту та охорони життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від кримінальних та інших протиправних посягань, охорони громадської безпеки і порядку та забезпечення громадської безпеки, а також у взаємодії з правоохоронними органами - із забезпечення державної безпеки і захисту державного кордону, припинення терористичної діяльності, діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп), терористичних організацій, організованих груп та злочинних організацій. Частина 2 цієї статті визначає, що Національна гвардія України бере участь відповідно до закону у взаємодії зі Збройними Силами України у відсічі збройній агресії проти України та ліквідації збройного конфлікту шляхом ведення воєнних (бойових) дій, а також у виконанні завдань територіальної оборони [3].

Серед обов'язків Національної гвардії України відповідно до п. 21 ст.12 Закону України «Про Національну гвардію України» визначено виконувати заходи правового режиму воєнного стану. Одним із заходів, що використовується під час збройних конфліктів, зокрема й підрозділами Національної гвардії України є неухильне дотримання та правильне застосування принципів та норм міжнародного гуманітарного права, які вступають у дію з початком збройного конфлікту або операції з підтримання безпеки.

З 24.02.2022 р. сили і засоби НГУ передано в оперативне підпорядкування (оперативний контроль) відповідним командувачам угруповань (об'єднаних угруповань) військ (сил) Збройних Сил України та виконують бойові завдання в операції сил оборони і територіальної оборони держави під їх керівництвом. Сили і засоби НГУ у ході участі в операції сил оборони держави здійснюють ведення бойових дій в складі визначених угруповань військ (сил) угруповання сил оборони (об'єднаних сил), беруть участь у виконанні завдань територіальної оборони на території України (поза смугами (зонами, районами) ведення бойових дій) в зонах відповідальності органів військового управління в складі угруповання військ (сил) [4,]. Крім того, в період дії правового режиму воєнного стану на Національну гвардію України покладаються такі обов'язки: 1) участь у бойових діях; 2) охорона військових об'єктів; 3) боротьба з диверсійними групами; 4) евакуація населення із зони бойових дій [5, с.60].

Враховуючи вищенаведене, ми цілком погоджуємося з позицією О. І. Крячко, О. О. Тітаренко, які стверджують, що унікальність підрозділів оперативного призначення НГУ в умовах правового режиму воєнного стану полягає в тому, що вони згідно із своїм функціоналом спроможні виконувати покладені на них завдання не тільки в сфері оборони, а й у сфері безпеки (у мирний час). Детальніше ці завдання викладено у пп. 10-12 п. 2.2 Положення про

військові частини оперативного призначення Національної гвардії України, затвердженого наказом Міністерства внутрішніх справ України від 16.06.2014 № 566 [6]. У сфері оборони на ці підрозділи покладаються такі завдання: 1) вести воєнні (бойові) дії в разі збройного конфлікту чи загрози нападу на Україну; 2) виконувати завдання територіальної оборони; 3) виконувати заходи правового режиму воєнного та надзвичайного стану; 4) здійснювати заходи щодо готовності до переходу з мирного на воєнний стан, вивчення мобілізаційних ресурсів, їх якісного відбору за призначенням та заходи щодо матеріально-технічного забезпечення приведення військової частини у вищі ступені бойової готовності під час мобілізації; 5) у разі виконання покладених на військові частини завдань підтримувати взаємодію із ЗСУ, іншими військовими формуваннями, утвореними відповідно до законів України, та правоохоронними органами [7, с.17].

На наш погляд, в діяльності Національної гвардії України існує ряд прогалин у реалізації норм та принципів міжнародного гуманітарного права, через те, що якщо взяти до уваги аналогічний напрям роботи у Збройних Силах України, то під час реалізації принципів та норм міжнародного гуманітарного права вони керуються, зокрема Інструкцією про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, Наказом Міністерства оборони України від 23.03.2017 № 164 із відповідними змінами внесеними згідно з Наказами Міністерства оборони № 514 від 10.10.2018, № 119 від 16.05.2022 [8]. Зміни, які внесені Наказом Міністерства оборони № 514 від 10.10.2018 стосуються й військовослужбовців Національної гвардії України та Державної спеціальної служби транспорту, а саме пункт 5. В оновленій редакції щодо змін до наказу визначено, що «дія цієї Інструкції поширюється на Збройні Сили України, Державну спеціальну службу транспорту та Національну гвардію України під час виконання ними завдань із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії», тобто зазначена Інструкція, поширюється й на військовослужбовців Національної гвардії України, проте має ряд недоліків, пов'язаних із її застосуванням саме військовослужбовцями Національної гвардії України.

Зазначена Інструкція охоплює різні аспекти впровадження принципів та норм міжнародного гуманітарного права під час збройних конфліктів, зокрема основні положення міжнародного гуманітарного права, що застосовуються у збройних конфліктах, врахування норм МГП у ході підготовки та ведення воєнних дій, врахування норм МГП під час організації бойового забезпечення, особливості ведення воєнних дій з'єднаннями, військовими частинами та підрозділами Повітряних і Військово-Морських Сил Збройних Сил України з врахуванням норм МГП, вивчення норм міжнародного гуманітарного права у системі оперативної (бойової) підготовки та у вищих військових навчальних закладах й військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів, порядок застосування норм міжнародного гуманітарного права щодо розпізнавання осіб і об'єктів, основні питання, що стосуються заборони або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть

вважатись такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невивіркову дію, проте лише п. 1.4 визначає особливості застосування норм МГП у неміжнародних (внутрішніх) збройних конфліктах (збройних конфліктах неміжнародного характеру) та норм права прав людини, що застосовується у ситуаціях порушення внутрішнього порядку та виникнення обстановки внутрішньої напруженості, таких як заворушення, окремі й спорадичні акти насильства [8].

Враховуючи вищевказане, акцентуємо увагу на тому, що переважна більшість положень вищевказаної Інструкції пов'язана із застосуванням норм та реалізацією принципів міжнародного гуманітарного права під час збройних конфліктів міжнародного рівня, що засвідчує адаптивність цього нормативно-правового акту як для Збройних сил України згідно покладених на них обов'язків, так й для НГУ як сил оборони. В той же час провадження міжнародного гуманітарного права в діяльність НГУ як для сил безпеки має опосередковану роль та значення, що надає підстави для подальшого ретельного опрацювання цього напрямку на нормативному рівні.

Крім того, ще одним моментом щодо реалізації цієї інструкції є виключна поширеність норм вищевказаної Інструкції на ЗСУ, зокрема, п. 5.1 встановлює, що вивчення норм МГП у системі оперативної (бойової) підготовки передбачає організацію вивчення норм МГП у **Збройних Силах України** є важливим завданням державного рівня, обумовленим зобов'язанням України перед міжнародною спільнотою, метою теоретичної підготовки є надання базових знань з МГП, що необхідні для виконання функціональних обов'язків відповідно до займаних військовослужбовцями та працівниками **Збройних Сил України** посад, найбільш характерними питаннями, що розглядаються на таких заняттях, можуть бути: відповідальність військовослужбовців та працівників **Збройних Сил України** за порушення норм МГП [8]. Таким чином, оперуючи змістом п 5.1 вищевказаної Інструкції як одним з прикладів, стверджуємо, що за змістом основні положення зазначеного нормативного акту поширюються на військовослужбовців та працівників ЗСУ та адаптовані саме до цієї категорії військовослужбовців.

Враховуючи вищевказане, можемо дійти до наступних висновків:

1) на даний момент необхідно посилити необхідність здійснення у межах реалізації щодо неухильного впровадження в систему підготовки та перепідготовки військовослужбовців НГУ поглибленого вивчення норм МГП та нормативно більш детально його регламентувати;

2) поширення дії цього наказу та його адаптивність до всіх підрозділів, що забезпечують діяльність сил оборони та безпеки повинно відбуватися не тільки на ЗСУ, ДССТУ та НГУ, але й на інші військові формування, які створені відповідно до законодавства, зокрема підрозділів Національної поліції, Державної прикордонної служби тощо, які приймають безпосередню участь в бойових діях для відсічі збройної агресії проти України;

3) Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, затверджена Наказом МО № 164

від 23.03.2017 р., а відповідні зміни відбувалися 10.10.2018 р. та 16.05.2022 р., тобто до початку повномасштабної війни, тому пропонуємо переглянути положення цієї Інструкції з врахуванням практики його реального застосування під час дії воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Вивчаючи міжнародне гуманітарне право: навчально-методичний посібник. Друге видання / О. Войтенко, М. Єлігулашвілі, О. Козорог, Т. Короткий, В. Потапова, О. Стокоз, Н. Хендель; за заг. ред. радника президента товариства Червоного Хреста України з міжнародного гуманітарного права, к.ю.н. Т. Короткого. Київ, УГСПЛ; Одеса: Фенікс, 2021. 268 с.
2. Салієнко О. О. Співвідношення прав людини та міжнародного гуманітарного права / О. О. Салієнко. URL: <http://inlawalmanac.mgu.od.ua/v23/23.pdf>
3. Закон України «Про Національну гвардію України». Відомості Верховної Ради (ВВР).2014.№ 17. 594 с.
4. Ктіторов М. О. Розвиток спроможностей Національної гвардії України в умовах правового режиму воєнного стану. *Науковий вісник КІ НГУ*. №1. 2022. С. 24-31.
5. Мальцев В. В. Місце Національної гвардії України в системі сил безпеки в умовах правового режиму надзвичайного стану. URL: http://www.lsej.org.ua/7_2024/14.pdf.
6. Положення про військові частини оперативного призначення Національної гвардії України, затверджене наказом Міністерства внутрішніх справ України від 16.06.2014 № 566. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0730-14#Text>
7. Крячко О. І., Тітаренко О. О. Роль і місце частин та підрозділів оперативного призначення НГУ в структурі сил оборони в умовах правового режиму воєнного стану. *Науковий вісник КІ НГУ*. № 1. 2024. С.12-21.
8. Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України: Наказ Міністерства оборони України №164 від 23.03.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text>.